

**АГОП МЕЛКОНЯН
ЧОВЕКЪТ, КОЙТО Е
СВИКНАЛ ДА БЪДЕ „НАЙ“**

chitanka.info

До пролетта на тази година Айзък Азимов е написал 218 книги, от които петдесет са научнофантастични романи. Към това трябва да прибавим над 5000 статии, съставителства на десетки сборници, редактиране на научни книги и енциклопедии, сценарии за филми и какво ли не още. Той е превеждан в цял свят, има най-пълната колекция от награди за фантастика и научна публицистика, отдавна е записал името си сред класиците на жанра, отдавна е станал символ. За него и творчеството му са написани четиридесет самостоятелни изследвания, стотина статии, обзори, портрети, но няма нито една пълна библиографска справка.

Затова ще започна с въпроса: какво знаем за феномена, наречен Айзък Азимов?

Роден е в Смоленск (СССР) в 1920 година. Той е едва тригодишен, когато родителите му емигрират за САЩ, преселват се в Ню Йорк, на Лонг Айленд. Синът е бил програмиран да поеме малката сладкарница на баща си и вероятно щяло да стане така, ако малкият Айзък не предпочитал сладостта да общува с книгите. Деветгодишен, той за първи път разгръща страниците на знаменитото списание „Емейзинг сториз“ („Удивителни истории“) на Хюго Гернсбек. А само десет години по-късно — в 1939 — той дебютира в същото списание с повестта „Захвърлени на Веста“.

Най-лаконичната характеристика за човека Азимов принадлежи на перото на съветския критик Евгени Брандис:

„От детските си години той е свикнал към името му да е прилепена думичката «най».

В ученическите години: най-интелигентният, най-талантливият, най-образованият (ученик, студент, аспирант).

На научното поприще: най-ерудираният биохимик, най-любимият асистент, най-талантливият лектор, най-знаменитият професор.

В научната фантастика: най-младият, най-обещаващият, най-оригиналният, най-известният.

В научно-популярната литература: най-сръчният, най-остроумният, най-разностранният, най-плодовитият.“

И Брандис продължава:

„На 11 години завършва училище, на 15 — колеж, на 19 получава от Колумбийския университет (Ню Йорк) диплом за бакалавър, на 21

— научната степен магистър, на 27 — доктор. От 1949 година е доцент, а след това професор в катедрата по биохимия към Медицинския факултет на Бостънския университет.“

Така започва своя живот Айзък Азимов — един невероятно стремителен старт, който неминуемо води към най-високите върхове в науката. Но едновременно с това Азимов атакува и фантастиката. Само три години след дебюта той вече уверено води армията от американски писатели-фантасти. Неговата продуктивност е поразителна. По този повод неговият велик събрат по перо Артър Кларк ще пише и с добро приятелско чувство, и с лека ирония, а може би и със спотаена завист: „Той има четири електрически машини и може да печата едновременно четири книги с две ръце и два крака. Заради него цели гори са превърнати в хартиена маса. Азимов е екологическа катастрофа. За издаването на неговите книги са изстребени $5,7 \cdot 10^{16}$ микрохектара... И все пак той не е робот.“

Непосредствено преди Втората световна война в американската фантастика настъпва „епохата на Джон Кембъл“ — той започва да издава луксозното списание „Естаундинг сайънс фикшън“ („Поразителна научна фантастика“), станало по-късно световноизвестното „Аналог“. Кембъл групира около себе си перата на Робърт Хайнлайн, Теодър Старджън, Спрег де Кемп, А. Ван Вогт, Пол Андерсън, Лестър дел Рей, Клифърд Саймък, Сирил Корнблат и т.н. Това е най-голямото ядро на писатели-фантасти, но сред всички тях се откроява един — Айзък Азимов. И не само със своите универсални знания, не само със своята поразителна работоспособност, но преди всичко с оригиналното си мислене, с търсенето на нови теми, сюжети, проблеми.

Така една след друга се появяват книгите, записали името на Азимов в историята на научната фантастика: „Аз, роботът“ (1950), „Камъче в небето“ (1950), „Звезди като прах“ (1951), „Установяване“ (1951), „Установяване и империя“ (1952), „Космически течения“ (1952), „Второ установяване“ (1953), „Стоманените пещери“ (1954), „Пътят на марсианците“ (1955), много сборници с разкази, поредица романи за приключенията на Дейвид Стар, повестите „Голото слънце“, „На Земята има достатъчно място“ и т.н. В 1955 година излиза и романът „Краят на Вечността“ — според думите на братя Стругацки, „грандиозна и мрачна утопия, най-значителното негово произведение“.

След този роман излиза и „Обгореното слънце“ (1957) — финалният акорд в тази триумфална симфония. И внезапно Азимов замълчава. Защо?

Вероятно помните, че 1957 година е забележителна — излиза първият изкуствен спътник на Земята. Всичко, което е било фантастика, смел полет на въображението, науката и техниката го материализират. Плаши ли това Азимов? Не, той просто вярва, че е дошло златното време на „експлозията на популярната наука“, че сега много по-важно е човешкото знание да стигне до всички. Самият той признава: „Истина е, че след изстрелването на първия изкуствен спътник аз минах към популяризация на науката... Срамувах се, че нито веднъж досега в своите книги не съм откликнал на поразителния прогрес на науката и техниката.“

И Азимов става журналист-популяризатор на науката и техниката. Той става научен наблюдател на месечните списания „Фентъзи енд сайънс фикшън“ и „Сайънс дайджест“, където всеки месец за него се пазят страници. Едновременно с това публикува огромна поредица от книги — досега около сто и двадесет. При това Азимов е единственият популяризатор, който няма област на специализация — той пише по проблемите и на астрономията, и на биохимията, и на физиката, и на кибернетиката, и на психологията. С еднаква лекота той разяснява и що е неутрино, и какви са перспективите на изкуствения интелект, и каква трябва да бъде педагогическата система, и как се е създала и развила Метагалактиката, и как е протекла еволюцията. Достатъчен е дори само този факт: Азимов сам написва и издава двутомна „Енциклопедия на интелигентния човек“!

И досега научно-популярната лавина на Азимов се издава и преиздава по света. Нещо повече: и тя, както и литературната му фантастика, стана образец за най-талантливите научни журналисти по света.

Но докато всички очакваха, че „старият Доктор“ е вече казал своята последна дума във фантастиката, след петнадесет години мълчание Азимов отново обърна погледите на всички към себе си — в 1972 година беше отпечатан романът му „Самите богове“. От страниците ни гледа един друг Азимов — не толкова технократичен,

не толкова жестоко логичен, повече емоционален, човечен, топъл, един зрял интелект в съчетание със зрял писател и философ.

Азимов създаде цялата съвременна митология за роботите. Разбира се, началото е доста отдавна. Още в 1816 година Мери Шели написа „Франкенщайн“ и въведе в литературата темата за изкуствения човек. Сто години по-късно Густав Мейринк разказа драматичната и поучителна история за Голем — глинения човек, направен от пражкия евреин Лев Бен Бецалел. И макар темата „човек, направен от ръцете на човека“ да минава преди това през творчеството и на Ернст Теодор Амадей Хофман, и на Вильо де Лил-Адан, и на Амброз Бирс, едва Карел Чапек в „Р.У.Р.“ (1920) въведе понятието робот.

Двадесет години след Чапек тази тема попада в ръцете на Азимов. Дотогава роботът е само жестока фикция, чудовище, родено да отрече чудовищния човек и да наложи своята отвратителна власт. Но Азимов е технократ (в най-благородния смисъл на думата) и вярва в светлото начало на разума, убеден е, че човешкият мозък твори и ще твори за човешкото щастие. Самият той признава: „Историята достигна онази точка, когато човечеството повече не трябва да враждува. Хората на Земята трябва да дружат. Винаги съм се стараел да подчертая това в своите произведения. Любовта на читателите към моите книги приемам като признак, че те също са съгласни с това твърдение. Не мисля, че можеш да накараш всички хора да се обичат, но бих желал да премахна ненавистта между хората. И аз напълно сериозно мисля, че научната фантастика е едно от звената, които могат да съединят човечеството. Проблемите, които ние повдигаме във фантастиката, стават насъщни проблеми на човечеството.“

Азимов се заема да създаде една модерна сага за роботите. При това с типичната за един учен методика: първо ясно дефинира понятията робот, андроид, киборг, след това разработва принципите им, проследява еволюцията им, ясно и категорично фиксира отношенията между човеци и роботи чрез трите знаменити закона на роботиката (и тази дума е измислена от него):

1. Роботът не може да причини вреда на човека или с бездействието си да допусне да бъде причинена вреда на човека.
2. Роботът е длъжен да се подчинява на заповедите, които му дава човекът, освен в случаите, когато тези заповеди противоречат на Първия закон.

3. Роботът трябва да се грижи за своята безопасност, доколкото това не противоречи на Първия и Втория закон.

Така вече са изковани отношенията между естествените и изкуствените човеци, отношения, в които доминиращата роля на Биологичния човек е издигната в ранг на абсолютен принцип. Следва организирането на сцената — корпорацията „Юнайтед стейтс роботс енд мъкеникъл мен“, легендарната Съюзън Келвин, постоянните герои Робъртсън и Ланинг. В септемврийския брой от 1940 година на списание „Супър сайънс сториз“ („Свърхнаучни истории“) се появява първият разказ от „роботския“ цикъл на Азимов, озаглавен „Просто познат“ (известен у нас под заглавието „Роби“). Началото е положено, сагата започва своя живот, докато в 1950 година е отпечатан и целият сборник „Аз, роботът“ — едно от безсмъртните научнофантастични произведения на ХХ век.

За първи път роботът получава ласка. За първи път към него се обръщат с надежда и любов. Няма я вече убийствената ирония, скъсано е с високомерието, омразата е забравена — роботът става неотделима част от битието на човека в началото на ХХІ век. Разбира се, на много места авторът е пленен от слепия технократизъм, твърде често социалното му мислене скланя глава пред оптимистичната вяра във всемогъществото на техниката. Но така или иначе, роботът е вкаран в обществената система — понякога наивен, понякога простоват, понякога безпомощен, но винаги устремен и всеотдаен.

Цикълът „Аз, роботът“ не само подхвана темата, той и я завърши. Това е една цялостна, логична и стабилна литературна постройка, която обрече всички, пишещи след Азимов за работи, да бъдат епигони. Това даде повод на съветския литературовед Вл. Гаков да пише: „Конвейерът на научната фантастика редовно бълваше продукция, щампована от един и същи опитен еталон, а на него стоеше печатът «Произведено от Азимов».“

А къде беше причината за тази популярност и за тази неповторимост? Същият съветски специалист пише: „И причината е скрита не в модификациите, с които фирмата «Ю. С. Роботс» от разказ към разказ подобрява своите модели. Самата вътрешна логика на цикъла, неотстъпно завладяла Азимов (макар че вероятно и той самият се страхува да си го признае), водеше към очевидния извод: Азимов мислено конструира не идеални работи, а идеални хора.“

Естествено един такъв херметичен цикъл винаги може да бъде укоряван — и за трите аксиоматични закона, и за въвеждането на табу пред свободното развитие на роботите, и за самоцелното търсене на парадоксални варианти, разобличаващи противоречията в създадената от самия автор логика, и т.н. С тази задача се зае Станислав Лем и го направи изящно, обосновано и умно. Но така или иначе, роботските истории на Азимов ще останат в световната фантастика, както „Марсианските хроники“ на Рей Бредбъри продължават да се четат и да вълнуват, макар отдавна да знаем, че на Марс няма и не може да има живот.

Друга голяма тема в творчеството на Азимов е космическото бъдеще на човечеството. Голяма серия от романи, повести и разкази (и особено трилогията „Установяване“) рисуват разселването на земното човечество по всички кътчета на Вселената. И тук щедрото въображение на Азимов вече служи не само за целите на научната прогностика, но става отлично средство за социална критика и прогноза.

Азимов твърди за себе си, че е „стар ентузиаст на научната фантастика и противник на съществуващия ред на нещата“. Но за какъв ред става дума? По друг повод той допълва: „За човека, свикнал да гледа на нещата от американска гледна точка, оптимистичното виждане на съвременното общество е неприемливо. Аз използвам фантастиката за критика на обществото. Така постъпват в общи линии и всички други американски фантасти.“

С тези пояснения нещата отиват на своето място — фантастичната прогноза е удобен ъгъл за критика на едно общество, което има печално бъдеще, защото е с уязвимо настояще. Азимов развива тезата на Циолковски за „мирна дифузия в Космоса“, но тази дифузия среща препятствия винаги поради противоречия, скрити в самата наша цивилизация, а не отвън. Галактичното бъдеще на земните жители се препъва не в колонизаторските амбиции на другопланетни същества, а в нашия собствен социален атавизъм, а в нашите собствени отдавна закърнели социални органи.

Показателен в това отношение е романът „Краят на вечността“ — най-социалното и най-философското произведение на Азимов. Тук пътуването във времето е в същност пътуване в различните етапи на общественото развитие. Кои са Вечните и какви са техните цели?

Може ли машината на времето да бъде ключ за решаването на социалните проблеми, за лечението на социалните язви? Нима може да бъде нарушен естественният темпорален ход в обществената еволюция? И как? А най-вече — защо?

Съветският учен Е. Араб-Огль коментира: „В «Краят на вечността» Азимов се обръща към «вечния» философски и морален проблем — конфликта между целите и средствата за тяхното постигане в човешката дейност. Този проблем, над решението на който са се трудили цели поколения мислители от миналото, стана изключително остър в нашата епоха, когато развитието на науката и техниката даде в ръцете на хората с нищо несравними средства за разрушения и съзидания, поставяйки човечеството пред дилемата: в името на какви цели те ще бъдат употребени. Решението, което предлага Азимов, е по-дълбоко и по-убедително, отколкото в повечето философски трактати и нравоучения на тази тема. Неговият роман съдържа в себе си опровержение на знаменития йезуитски принцип «целта оправдава средствата», който е оправдавал най-ужасните престъпления в историята.“

Бихме могли да прибавяме още щрихи към портрета на Айзък Азимов — като писател, като мислител, като учен, като моралист, като прогностик, като личност. Но това вече е извън претенциите на един кратък предговор. На края отново ще дадем думата на самия Азимов: „Човешкият род ще преживее, ако гледа смело бъдещето в лицето, а не да се държи за миналото, ако намери в себе си мъжество да приеме промените, а не да им оказва безполезно и разрушително противодействие. На това ни учи научната фантастика и аз се гордея, че според силите си съм помогнал за нейните уроци.“

Не можем да не се съгласим с това.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.